

Tapatumas ir tapatumo krizė paauglystėje

Aldona Vaičiulienė

Doktorantė,
Vilniaus pedagoginio universiteto
Psichologijos katedra,
Studentų g. 39, Vilnius

Tapatumo sąvoka vartojama gana plačiai. Iš pirmo žvilgsnio tai atrodo kažkas savaime suprantama. Psichologijoje tapatumo sąvokos esmę pirmas išsamiai aprašė Erikas Eriksonas (1968). Tapatumas susijęs su individo vidiniu poreikiu išlikti pačiu savimi. Jis pagrįstas savo egzistavimo laike bei erdvėje tęstinumo jausmu ir įsisąmoninimu to, kad šį tęstinį tapatumą pripažįsta kiti reikšmingi asmenys. E. Eriksono požiūriu, tapatumo jausmo formavimasis – tai vienas iš *Ego* raidos kertinių akmenų (Erikson, 1982). Individo buvimas pačiu savimi bei tęstinumas užtikrina *ego* sintezę (Erikson, 1968).

Tapatumo raidos procesas (Erikson, 1968) prasideda nuo pirmo susitikimo su savo motina ir baigiasi nykstant žmogaus sugebėjimui atpažinti kitą žmogų. Tačiau paauglystėje, jaunystėje šis procesas paprastai patiria krizę, paprastai nulemtą praeities įvykių ir darančią įtaką daugeliui ateities įvykių. Tapatumo raida implikuoja balansą tarp svarbiausių asmenybės struktūrų: *id*, *ego* ir *superego*. Stiprus *ego* paauglystėje, jaunystėje pasirodo kaip tapatumo formavimosi rezultatas. *Ego* raidos pasikeitimai veikia ir kitas asmenybės struktūras.

J. E. Marcia (1980, 1993), remdamasis E. Eriksono teorija bei terminologija (egzistuoja tam tikri skirtumai vartojant šią terminologiją, bet čia jie nebus aptariami), tapatumą apibūdina trimis aspektais: struktūriniu, elgesio ir fenomenologiniu. J. E. Marcia aiškina tapatumą kaip Aš–struktūrą, kaip poreikių, skatulių, gebėjimų, įsitikinimų bei savo paties istorijos vidinę, dinaminę organizaciją. Juo labiau ši struktūra išvystyta, tuo geriau individas suvokia savo unikalumą ir panašumą į kitus, savo paties stiprybes bei silpnybes. Juo ši struktūra menčiau išvystyta, tuo sunkiau žmogus suvokia, kuo jis skiriasi nuo kitų, ir tuo labiau priklauso nuo išorinių savęs vertinimo šaltinių. Tapatumo struktūra yra dinamiška. Tokia struktūra pamažu keičiasi, vieni elementai prisideda, o kitų atsisakoma. Paauglystė yra kritinis individo gyvenimo periodas, kai vyksta struktūrinės permamos kognityvinėje, moralės sferose, taip pat iš esmės paliečiama ir psichosocialinė sfera. Struktūrinis tapatumo aspektas nusako psichodinaminių procesų balansą. Gerai išvystyta tapatumo struktūra yra lanksti ir atvira pasikeitimams paauglystėje.

Pati struktūra negali būti matoma, todėl J. E. Marcia kalba apie elgesio aspektą, apimantį galimus stebėti tapatumo formavimosi proceso komponentus. Tai tapatumo pagrindą sudarančios struktūros rodikliai. Elgesio aspektas apibūdina tapatumą kaip tai, ką galima pamatuoti. Šiuo požiūriu tapatumo buvimą rodo pasirinkimų įgyvendinimas. Hipotetiškai tapatumas gali būti ir nesusijęs su tikslais, o jų įgyvendinimas gali neturėti jokios tapatumo struktūros.

Kalbant apie tapatumą patyrimo prasme, individas palaipsniui suvokia save ir savo padėtį visuomenėje. Pavyzdžiui, suvokia, kad yra savo tėvų vaikas, kad yra kokios nors socialinės, religinės grupės narys, kad turi tam tikrus poreikius, įgūdžius. Tapatumas patiriamas kaip šerdis ar centras, suteikiantis individo gyvenimui reikšmės ir prasmės.

J. E. Marcia (1966, 1967, 1993) pamėgino E. Eriksono teorinius samprotavimus apie tapatumą paversti empirinių tyrinėjimų sritimi. Jis aprašė keturias tapatumo būsenas, čia jos pateikiamos nuo žemiausios iki aukščiausios:

1. *Difuzijos būseną*. Individai gali jausti išgyvenantys krizę, bet gali to ir nejausti. Jie neapmąsto savo asmeninių tikslų bei vertybių, nedaro jokių tvirtų sprendimų, kad įgyvendintų savo pasirinkimus.

2. *Išankstinio sprendimo būseną*. Individai įgyvendina tam tikrus tikslus ar vertybes neapmąstydami jų asmeniškai. Pasisavinami tėvų ar kitų autoritetinių asmenų tikslai bei vertybės. Individas siekia būti toks, kokį jį nori matyti aplinkiniai.

3. *Moratoriumas*. Šią būseną išgyvenantys individai tyrinėja alternatyvas, mėgindami rinktis kurią nors iš jų. Tai kritinis periodas, kai gyvenimas pateikia daug prieštarigų klausimų, tačiau dar nereikalauja rezultato.

4. *Pasiekto tapatumo būseną*. Ši būseną būdinga individams, patyrusiems kritinį periodą ir po tam tikrų apmąstymų bei tyrinėjimų tvirtai apsisprendusiems. Jie turi savo pasaulėžiūrą ir yra mažiau priklausomi nuo tėvų nuostatų.

J. E. Marcia (1993) mano, jog tose visuomenėse, kur kasdieninis išlikimas trukdo individui atsitrauktisiekiant „surasti save“, moratoriumas beveik neegzistuoja. Vakarietiškoje technologinėje visuomenėje šis periodas dažniausiai nusitęsia nuo puberteto iki jauno suaugusiojo žmogaus amžiaus. Tačiau net tada, jei moratoriumą garantuoja visuomenė, individai labai skirtingai pasinaudoja šia galimybe ieškoti ir rinktis. Pavyzdžiui, išankstinio sprendimo būseną išgyvenantys jaunuoliai tokią galimybę visiškai ignoruoja. A. S. Watermanas (1993) mano, kad prasidedant paauglystei individas išgyvena arba išankstinio sprendimo, arba difuzijos būseną. Tik apie 17–18-uosius metus prasideda sparčios permainos. Pagal hipotetinį A. S. Watermano tapatumo raidos modelį, iš šių dviejų pradinių būsenų (difuzijos ir išankstinio sprendimo) tik per moratoriumo būseną galima pereiti į pasiekto tapatumo būseną. Tapatumas pasiekiamas darant reikšmingus pasirinkimus ir įgyvendinant pasirinktus tikslus bei vertybes. A. S. Watermanas mano, kad moratoriumo būseną negali trukti ilgai. Jei tapatumo krizė užtrunka, auga nerimo lygis, susijęs su asmens tikslų, vertybių, įsitikinimų užbaigtumo stoka. Dėl didelio nerimo tapatumo formavimasis gali būti atidėtas į šalį.

Pirmiesiems tapatumo tyrimams būdinga tai, kad tiriamąjį priskirdavo vienai iš keturių galimų kategorijų (būsenų), reprezentuojančių raidos proceso rezultatus. Vėliau į būseną pradėta žiūrėti lanksčiau, apibūdinant jas kaip tyrinėjimo bei pasirinkimų įgyvendinimo

procesą. J. C. Coleman (1974) manymu, paauglystei būdinga ne viena krizė. Gali būti keletas kritinių periodų, kai paauglys susiduria su alternatyvomis ir reikia įgyvendinti sprendimus. D. R. Matteson (1975) kalba apie „daugiafazę tapatumo krizę“, kai, pavyzdžiui, paauglys išgyvena krizę, susijusią su somatiniais puberteto pakitimais, o vėliau – su ideologiniais. Šis požiūris aiškiai matyti H. A. Bosma tyrimuose (1985). Nedaugelis asmenų, pasak H. A. Bosma, išgyvena tik kokią nors vieną būseną. Dažnai būseną būna mišri. Pavyzdžiui, tarpasmeninių santykių srityje individas gali išgyventi moratoriumo būseną, o profesijos pasirinkimo, religijos srityse gali išgyventi išankstinio sprendimo būseną. Priklausomai nuo amžiaus, lyties, išsilavinimo, paaugliams ir jaunuoliams skirtingos sritys yra nevienodai svarbios, kuri nors viena gali dominuoti. Pavyzdžiui, fizinė išvaizda ypač svarbi 13–16 m. amžiaus paaugliams, o 17–21 m. amžiaus jaunuoliams svarbesni artimi ryšiai. Draugystės svarba labiau išsilavinusiems žmonėms ilgainiui didėja, o mažiau išsilavinusiems – mažėja. Kai kurių individų gyvenime viena sritis gali tapti centre. Apibendrinęs savo ir kitų tyrinėtojų tyrimų rezultatus, H. A. Bosma (1992) padarė išvadą, jog individui vystantis, po laikinai sužadinto tam tikros srities tyrinėjimų periodovyksta pakitimai, įgyvendinamos pasirinktos alternatyvos. Šiems pakitimams būdingas tam tikras eiliškumas.

Atliekama nemažai tyrimų, kur tapatumo būsenas bandoma apibūdinti remiantis asmenybės bruožais. Tyrimų rezultatai nėra viena-reikšmiški, tačiau apibendrinant galima būtų pasakyti, kad brandesnių tapatumo būsenų individams būdingesnė savikontrolė, autonomiškumas, o mažiau brandžių būsenų individai tu-

ri didesnę poreikį išorinei kontrolei. Aukštesnių tapatumo būsenų individai yra labiau nepriklausomi, aktyvūs, linkę rizikuoti. Pasiekto tapatumo ir moratoriumo būsenoms būdinga savigarba (Marcia, 1993). Simmonso (1970) duomenimis (tapatumui įvertinti buvo naudojama modifikuota Marcia EI-*ISB* metodika), tarp pasiekto tapatumo būsenos vertinimų ir Shostromo saviraiškos testo skalių yra stipri koreliacija (esant patikimumo lygmeniui 0,01, savigarba – $r = 0,40$, orientacija į save – $r = 0,28$, saviraiškos vertybės – $r = 0,28$; esant patikimumo lygmeniui 0,05, sugebėjimas artimai bendrauti – $r = 0,22$, agresyvumo pripažinimas – $r = 0,21$, laiko kompetencija – $r = 0,19$, sinergija – $r = 0,19$).

Pasaulyje šiuo metu plačiai ir įvairiais aspektais tyrinėjama paauglių tapatumo raida. Literatūros studijos ir pats gyvenimas rodo, kad paauglio asmenybės brendimui ir tapatumo krizei, šalia kitų veiksnių, įtaką daro visuomenė. Kaip jau buvo minėta aukščiau (Marcia, 1993), laisva ir technologiškai stipri visuomenė paaugliui suteikia tam tikrą laiko tarpą, kai jis gali „ieškoti savęs“ ir kai iš jo nereikalaujama rezultato. Lietuvos valstybė, dar neseniai buvusi autoritarine, dabar mėgina žengti pažangesnės demokratinės valstybės keliu. Todėl tyrimu siekta nustatyti, ar Lietuvos paaugliai išgyvena moratoriumu vadinamą kritinį periodą, kuriam būdingas savo pačių poličių, gebėjimų bei aplinkos teikiamų galimybių tyrinėjimas. Taip pat siekta nustatyti ryšį tarp tapatumo būsenų bei asmenybės bruožų ir ypač – tarp bruožų, rodančių *ego* stiprumą, tuo patvirtinant tapatumo struktūros brandumą. Tiriamųjų amžiaus (16–17 m.) pasirinkimą lėmė tai, jog, remiantis literatūra, dauguma tokio amžiaus paauglių dar turėtų išgyventi pra-

procesą. J. C. Colemano (1974) manymu, paauglystei būdinga ne viena krizė. Gali būti keletas kritinių periodų, kai paauglys susiduria su alternatyvomis ir reikia įgyvendinti sprendimus. D. R. Mattesonas (1975) kalba apie „daugiafazę tapatumo krizę“, kai, pavyzdžiui, paauglys išgyvena krizę, susijusią su somatiniais puberteto pakitimais, o vėliau – su ideologiniais. Šis požiūris aiškiai matyti H. A. Bosma tyrimuose (1985). Nedaugelis asmenų, pasak H. A. Bosma, išgyvena tik kokią nors vieną būseną. Dažnai būseną būna mišri. Pavyzdžiui, tarpasmeninių santykių srityje individas gali išgyventi moratoriumo būseną, o profesijos pasirinkimo, religijos srityse gali išgyventi išankstinio sprendimo būseną. Priklausomai nuo amžiaus, lyties, išsilavinimo, paaugliams ir jaunuoliams skirtingos sritys yra nevienodai svarbios, kuri nors viena gali dominuoti. Pavyzdžiui, fizinė išvaizda ypač svarbi 13–16 m. amžiaus paaugliams, o 17–21 m. amžiaus jaunuoliams svarbesni artimi ryšiai. Draugystės svarba labiau išsilavinusiems žmonėms ilgainiui didėja, o mažiau išsilavinusiems – mažėja. Kai kurių individų gyvenime viena sritis gali tapti centre. Apibendrinęs savo ir kitų tyrinėtojų tyrimų rezultatus, H. A. Bosma (1992) padarė išvadą, jog individui vystantis, po laikinai sužadinto tam tikros srities tyrinėjimų periodo vyksta pakitimai, įgyvendinamos pasirinktos alternatyvos. Šiems pakitimams būdingas tam tikras eiliškumas.

Atliekama nemažai tyrimų, kur tapatumo būsenas bandoma apibūdinti remiantis asmenybės bruožais. Tyrimų rezultatai nėra viena-reikšmiški, tačiau apibendrinant galima būtų pasakyti, kad brandesnių tapatumo būsenų individams būdingesnė savikontrolė, autonomiškumas, o mažiau brandžių būsenų individai tu-

ri didesnę poreikį išorinei kontrolei. Aukštesnių tapatumo būsenų individai yra labiau nepriklausomi, aktyvūs, linkę rizikuoti. Pasiekto tapatumo ir moratoriumo būsenoms būdinga savigarba (Marcia, 1993). Simmonso (1970) duomenimis (tapatumui įvertinti buvo naudojama modifikuota Marcia EI-*ISB* metodika), tarp pasiekto tapatumo būsenos vertinimų ir Shostromo saviraiškos testo skalių yra stipri koreliacija (esant patikimumo lygmeniui 0,01, savigarba – $r = 0,40$, orientacija į save – $r = 0,28$, saviraiškos vertybės – $r = 0,28$; esant patikimumo lygmeniui 0,05, sugebėjimas artimai bendrauti – $r = 0,22$, agresyvumo pripažinimas – $r = 0,21$, laiko kompetencija – $r = 0,19$, sinergija – $r = 0,19$).

Pasaulyje šiuo metu plačiai ir įvairiais aspektais tyrinėjama paauglių tapatumo raida. Literatūros studijos ir pats gyvenimas rodo, kad paauglio asmenybės brendimui ir tapatumo krizei, šalia kitų veiksnių, įtaką daro visuomenė. Kaip jau buvo minėta aukščiau (Marcia, 1993), laisva ir technologiškai stipri visuomenė paaugliui suteikia tam tikrą laiko tarpą, kai jis gali „ieškoti savęs“ ir kai iš jo nereikalaujama rezultato. Lietuvos valstybė, dar neseniai buvusi autoritarine, dabar mėgina žengti pažangesnės demokratinės valstybės keliu. Todėl tyrimu siekta nustatyti, ar Lietuvos paaugliai išgyvena moratoriumu vadinamą kritinį periodą, kuriam būdingas savo pačių polinkių, gebėjimų bei aplinkos teikiamų galimybių tyrinėjimas. Taip pat siekta nustatyti ryšį tarp tapatumo būsenų bei asmenybės bruožų ir ypač – tarp bruožų, rodančių *ego* stiprumą, tuo patvirtinant tapatumo struktūros brandumą. Tiriamųjų amžiaus (16–17 m.) pasirinkimą lėmė tai, jog, remiantis literatūra, dauguma tokio amžiaus paauglių dar turėtų išgyventi pra-

dines tapatumo būsenas (difuzijos arba išankstinio sprendimo). Tikėtasi, kad tyrimo rezultatai leis tiksliai nustatyti krizės pradžią, kai paaugliams ir jų tėvams prasideda sunkus periodas, kai visuomenė turėtų būti pasirengusi jiems suteikti pagalbą.

Tyrimo metodika

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 263 Vilniaus miesto vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų 11-ųjų klasių moksleiviai, kurių amžius yra 16–17 metų, 145 mergaitės ir 118 berniukų.

Įvertinimo priemonės. Tyrimas atliktas L. Benniono ir G. Adamso *ego* tapatumo būsenos įvertinimo metodika EOMEIS-2 (Adams, Bennion, Huh, 1989) bei E. Shostromo asmenybės saviraiškos testu (POI) (Shostrom, 1966). Pasirenkant POI, norėta plačiau aprašyti tapatumo būsenas, susiejant jas su asmenybės bruožais, rodančiais *ego* stiprumą ir patvirtinančiais struktūrinius paauglio tapatumo raidos permainų aspektus. Šia prasme ypač svarbios yra tokios POI matuojamos asmenybės savybės, kaip orientacija į save, savigarba, pritarimas sau. POI metodika adaptuota VU Klinikinės ir socialinės psichologijos katedroje.

EOMEIS-2 matuoja asmenybės tapatumą 8 srityse: religiniai įsitikinimai, politinės pažiūros, profesijos pasirinkimas, gyvenimo būdas, draugystė, partnerio paieškos, lyčių vaidmenys, laisvalaikio leidimas. Pirmos 4 sritys – ideologinė sfera, o kitos – tarpasmeninių santykių sfera. Kiekvienoje iš minėtų sričių individas gali išgyventi difuzijos (D), išankstinio sprendimo (IS), moratoriumo (M) arba pasiekto tapatumo (PT) būsenas. Ši metodika leidžia nustatyti tarpinę būseną: D-IS, D-M, D-PT, IS-M, IS-PT, M-PT, D-IS-M, D-IS-PT, D-M-PT, IS-M-PT ir silpniau išreikšto moratoriumo

būseną. Apskaičiuojant rezultatus, kiekvienas iš 64 tiriamojo atsakymų vertinamas pagal šešiabalę skalę nuo 1 (visiškai nesutinku) iki 6 (visiškai sutinku). Kiekvienos iš 8 subskalių, atitinkančių skirtingas ideologijos ir tarpasmeninių santykių tapatumo būsenas, balai susumuojami. Rezultatai suskirstomi į 3 kategorijas: 1) gryną tapatumo būseną; 2) tarpinę tapatumo būseną; 3) silpnai išreikšta moratoriumo būseną. Galiausiai tarpinės būsenas ir silpnai išreikšto moratoriumo būseną priskyrus vienai iš grynųjų būsenų, priklausomai nuo žemesnės pagal hierarchiją, lieka tik 4 pagrindinės tapatumo būsenos (D, IS, M, PT). Pavyzdžiui, būseną tarp difuzijos ir moratoriumo priskiriama difuzijai. Įvertinama, kokią būseną asmuo išgyvena atskirai ideologijos ir tarpasmeninių santykių srityje. Rezultatus galima matuoti tiek rangine, tiek intervaline skale, nes į kategorijas rezultatai skirstomi pagal atitinkamos testo skalės normą. Pavyzdžiui, gryno moratoriumo būsenos kategorijai priskiriamas individas, kurio rezultatas moratoriumo skalėje atitinka ar viršija normą, o likusių skalių rezultatai nesiekia atitinkamų skalių normų.

Shostromo asmenybės saviraiškos testas turi 2 pagrindines skales: 1) laiko kompetencija (LK) – tai gebėjimas susieti praeitį ir ateitį su dabartimi, gebėjimas gyventi „čia ir dabar“; 2) orientacija į save (OS) – į save orientuotas individas labiau vadovaujasi vidine motyvacija, mažiau priklauso nuo „kitų“ nuomonės. Taip pat yra 10 subskalių: 1) saviraiškos vertybės (SV) – ši subskalė siejama su A. Maslow saviraiškos teorija ir rodo, kad individo gyvenime svarbi saviraiška; 2) egzistencialumas (E) – subskalė rodo tai, kaip lanksčiai saviraiškos vertybės pritaikomos gyvenime; 3) jausmų reaktyvumas (JR) – ši subskalė rodo jautrumą savo paties poreikiams ir jausmams; 4) spontanišku-

mas (Sp) – gebėjimas jausmus išreikšti elgesiu; 5) savigarba (S) – gebėjimas patikti sau pačiam dėl savo asmens tvirtumo; 6) savęs priėmimas (SP) – gebėjimas priimti save nepaisant savo paties silpnybių ir trūkumų; 7) žmogaus prigimties konstruktyvumas (ŽP) – subskalė rodo, kad individas mato žmogų kaip iš esmės gerą; 8) sinergija (Sin) – gebėjimas matyti gyvenimo priešybes kaip reikšmingai susijusias, neprieštaraujančias; 9) agresyvumo pripažinimas (AP) – gebėjimas pripažinti pyktį kaip tai, kas yra natūralu; 10) artimas santykis (AS) – tai asmens gebėjimas sukurti reikšmingus ryšius su kitais žmonėmis. Apskaičiuojant rezultatus, kiekvienos skalės balai buvo sumuojami.

Tyrimo eiga. Tyrimas vyko 1998 metais. Tyriamiesiems buvo pateiktas Shostromo asme-

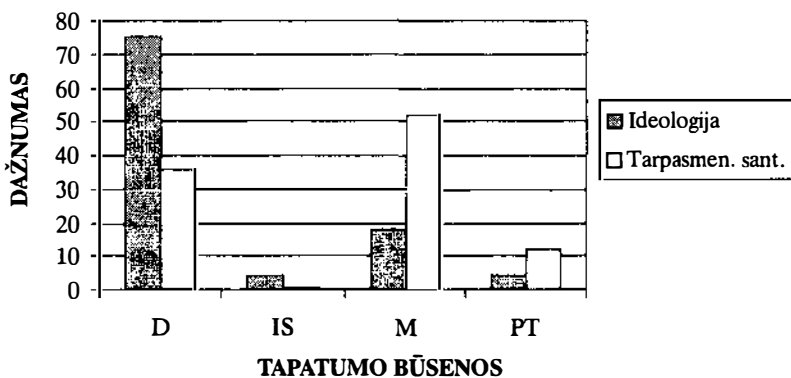
nybės saviraiškos testas, kur reikėjo įvertinti 150 alternatyvių teiginių. Taip pat buvo pateikta EOMEIS-2 metodika, kur jie šešiabale vertinimo sistema įvertino 64 teiginius.

Rezultatai ir jų aptarimas

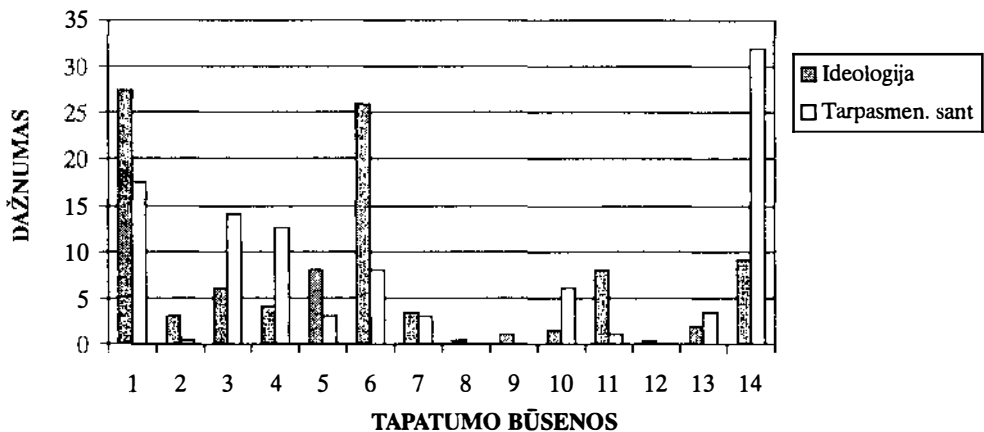
Pirmoje lentelėje procentine išraiška yra pateiktas tapatumo būsenų dažnumas. Grafiškai tai pavaizduota 1 paveiksle. Ideologijos srityje (religiniai įsitikinimai, politinės pažiūros, profesijos pasirinkimas, gyvenimo būdas) dažniausiai (75,95%) paauglio tapatumo raidoje pasireiškia žemiausia pagal hierarchiją būseną – difuzija. Išankstinio sprendimo ir pasiektą tapatumo būsenų dažnumas – 3,82 procentų. Kiek dažniau patiriama moratoriumo būseną (16,41%).

1 lentelė. Tapatumo būsenų dažnumo pasiskirstymas ideologijos ir tarpasmeninių santykių srityse, procentais

SRITIS	TAPATUMO BŪSENOS			
	Difuzija	Išankstinis sprendimas	Moratoriumas	Pasiektas tapatumas
Ideologija	75,95	3,82	16,41	3,82
Tarpasmeniniai santykiai	35,11	0,38	52,29	12,21

1 pav. Tapatumo būsenų dažnumo pasiskirstymo procentais histograma. D – difuzija; IS – išankstinis sprendimas; M – moratoriumas; PT – pasiektas tapatumas

2 pav. Tapatumo būsenų (grynų ir tarpinių) dažnumo pasiskirstymo histograma, procentais

1) D, 2) IS, 3) M, 4) PT, 5) D-IS, 6) D-M, 7) D-PT, 8) IS-M, 9) IS-PT, 10) M-PT, 11) D-IS-M, 12) D-IS-PT, 13) D-M-PT, 14) silpnai išreikštas moratoriumas

Tarpasmeninių santykių srityje tapatumo formavimosi procesas yra gerokai pažengęs. Čia vyksta didelės permainos. Difuzijos būsenos dažnumas yra perpussumažėjęs (35,11%), o moratoriumo būsenos dažnumas padidėjęs ir siekia net 52,29 procentus. Išankstinis sprendimas šioje srityje beveik neaptinkamas, o pasiekto tapatumo būseną yra 3 kartus dažnesnė nei ideologijos srityje (12,21%).

Taigi tyrimo rezultatai aiškiai parodė, kad tapatumo formavimosi procesas žymiai aktyvesnis tarpasmeninių santykių nei ideologijos srityje. 16–17 metų paaugliai šioje srityje išgyvena nerimo kupiną paieškų bei tyrinėjimo kritinį periodą. Antrame paveiksle parodytos grynos ir tarpinės būsenos, todėl išryškėja kokybiniai kai kurių būsenų bruožai. Ideologijos srityje gana dažna tarpinė būseną tarp difuzijos ir moratoriumo (6), rodanti pasirengimą permainoms šioje srityje. Tarpasmeninių santykių srityje 16–17 metų paaugliams būdingesnis silpnai išreikštas moratoriumas (14) nei grynas (3) – su

jam būdingomis intensyviomis paieškomis ir aukštu nerimo lygiu.

Kitų tyrinėtojų duomenimis (Waterman, 1993), reikšmingos permainos tapatumo raidoje prasideda apie 17–18 metus. Amžiaus tarpsnis nuo 17 iki 21 metų literatūroje nurodomas kaip didelio susidomėjimo intymųjų santykių sfera laikotarpis (Bosma, 1992).

Antroje ir trečioje lentelėse pateikti Shostromo testo skalių vidutinių reikšmių skirtumai tarp tiriamųjų grupių pagal išgyvenamas tapatumo būsenas. Ideologijos srityje OS, SV, S bei ŽP skalėse nustatyti reikšmingi skirtumai tarp nebrandžių (D arba IS) būsenų bei pakankamai brandžios moratoriumo būsenos. Tarpasmeninių santykių srityje septyniose testo skalėse (OS, SV, Sp, SP, ŽP, Sin ir AS) vidutinių reikšmių skirtumai tarp tiriamųjų, išgyvenančių nebrandžią difuzijos ir brandžiausias (M, PT) būsenas, yra statistiškai reikšmingi. Žemesnį tapatumo būsenos vertinimą atitinka ir mažesnė vidutinė reikšmė atitinkamoje saviraiškos testo skalėje.

2 lentelė. Shostromo testo skalių vidutinės reikšmės ir standartiniai nuokrypiai pagal skirtingas tapatumo būsenas ideologijos srityje

Skalės	D	IS	M	PT	Reikšmingi vidutinių reikšmių skirtumai pagal Kolmogorov-Smirnov t.
LK	14,10 ± 3,10	13,56 ± 3,25	14,54 ± 2,87	11,30 ± 2,75	M/PT*
OS	77,87 ± 8,90	71,89 ± 5,71	80,67 ± 8,06	78,90 ± 9,72	D/IS*IS/M**
SV	17,40 ± 3,00	16,80 ± 2,97	19,09 ± 2,74	17,40 ± 2,72	D/M*
E	18,78 ± 3,04	16,60 ± 2,01	18,81 ± 3,42	18,10 ± 1,85	
JR	14,71 ± 2,54	14,20 ± 1,87	15,47 ± 2,45	15,10 ± 3,00	
Sp	15,24 ± 2,77	13,50 ± 3,69	14,74 ± 2,28	13,90 ± 3,11	
S	10,38 ± 2,86	9,10 ± 1,73	11,30 ± 2,83	10,60 ± 2,63	IS/M**
SP	10,57 ± 2,49	10,30 ± 2,31	11,05 ± 2,04	9,70 ± 2,26	
ŽP	9,66 ± 1,87	8,10 ± 2,42	9,78 ± 1,78	9,60 ± 1,58	IS/M*
Sin	5,38 ± 1,41	4,80 ± 2,10	5,74 ± 1,40	5,20 ± 1,32	
AP	14,73 ± 2,72	15,00 ± 2,58	15,00 ± 2,44	15,40 ± 2,55	
AS	16,47 ± 2,96	15,30 ± 2,50	17,05 ± 2,74	17,90 ± 2,69	

* p < 0,05

** p < 0,01

3 lentelė. Shostromo testo skalių vidutinės reikšmės ir standartiniai nuokrypiai pagal skirtingas tapatumo būsenas tarpasmeninių santykių srityje

Skalės	D	M	PT	Reikšmingi vidutinių reikšmių skirtumai pagal Kolmogorov-Smirnov t.
LK	13,30 ± 2,97	14,48 ± 3,17	14,53 ± 2,65	
OS	74,98 ± 8,29	80,04 ± 8,52	79,78 ± 8,59	D/M**D/PT*
SV	16,46 ± 2,80	18,24 ± 2,95	18,53 ± 2,85	D/M**D/PT*
E	18,07 ± 3,05	19,11 ± 2,99	18,81 ± 3,06	
JR	14,30 ± 2,50	15,12 ± 2,53	15,28 ± 2,30	
Sp	14,33 ± 2,64	15,52 ± 2,74	15,34 ± 2,57	D/M**
S	9,98 ± 3,03	10,61 ± 2,70	11,50 ± 2,59	
SP	9,87 ± 2,40	11,12 ± 2,33	10,66 ± 2,21	D/M**
ŽP	9,10 ± 2,02	9,93 ± 1,79	9,94 ± 1,52	D/M*
Sin	4,99 ± 1,31	5,68 ± 1,49	5,56 ± 1,16	D/M*
AP	14,47 ± 2,56	15,15 ± 2,73	14,63 ± 2,39	
AS	15,97 ± 2,94	16,99 ± 2,80	16,78 ± 2,86	D/M*

* p < 0,05

** p < 0,01

Ryšys tarp tapatumo būsenų vertinimų ir saviraiškos asmenybės bruožų buvo patikrintas Spearmano koreliacijos koeficientu. 4 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog ideologijos srityje yra nedidelė, bet labai patikima koreliacija tarp tapatumo būsenų vertinimo ir SV skalės. Šioje srityje gana retos brandesnės nei difuzijos būsenos. Histogramoje (2 pav.) matėme, kad kokybinis skirtumas tarp bendros difuzijos ir brandesnių būsenų nėra labai ryškus, nes difuzija šioje srityje dažnai pasireiškia kaip tarpinė būsena (5, 6, 7, 11). Taigi suprantama, kad ideologijos srityje ryšys tarp tapatumo būsenų vertinimų ir saviraiškos asmenybės bruožų dažnai nėra reikšmingas. Tarpasmeninių santykių srityje gauta patikima teigiama koreliacija tarp tapatumo būsenos vertinimų ir visų saviraiškos testo skalių, išskyrus AP skalę. Stipriausia koreliacija yra su OS, SV, SP, Sin skalėmis.

Koreliacijos skaičiavimo rezultatai patvirtino skirtumus tarp individų, išgyvenančių brandžias ir nebrandžias tapatumo būsenas

tarpasmeninių santykių srityje. Brandesnę tapatumo būseną išgyvenantis individas yra labiau orientuotas į save ir saviraiškus.

Tiek POI skalių vidutinių reikšmių, tiek koreliacijos rezultatai rodo, kad yra statistškai patikimas ryšys tarp tapatumo formavimosi ir tokių *ego* stiprumą rodančių asmenybės bruožų, kaip orientacija į save, atskleidžianti individo autonomiškumą, savikontrolę, sugebėjimą pasipriešinti „kitų“ nuomonei. G. Adamso (1989) manymu, į save orientuota asmenybė yra pajėgesnė inicijuoti pakitimus, sumažinančius neatitikimą tarp „idealaus Aš“ ir „suvokiamo Aš“. Paauglio asmenybės struktūrinių pakitimų procesas susijęs ir su tokiais bruožais, kaip sugebėjimas save gerbti, save priimti. Tiesa, tarpasmeninių santykių srityje, S (savigarba) skalėje, vidutinės reikšmės didėja kartu su būsenos brandumu, bet skirtumai statistškai nereikšmingi. Tuo tarpu koreliacijos koeficientas patvirtina silpną, bet labai patikimą ryšį. Galbūt savigarba – pasiekto tapatumo būsenos bruožas, tačiau tarp šios amžiaus grupės

4 lentelė. Tapatumo pasiekimo lygio ir POI skalių koreliacijos koeficientai

Skalės	Tapatumo pasiekimas ideologijos srityje		Tapatumo pasiekimas tarpasmeninių santykių srityje	
	R	p	R	p
LK	-0,03	0,665	0,18	0,003
OS	0,09	0,168	0,27	0,00001
SV	0,17	0,005	0,29	0,000002
E	-0,04	0,504	0,16	0,008
JR	0,12	0,061	0,17	0,005
Sp	-0,11	0,085	0,19	0,002
S	0,08	0,176	0,16	0,01
SP	0,03	0,598	0,21	0,001
ŽP	0,04	0,508	0,19	0,002
Sin	0,06	0,302	0,20	0,001
AP	0,06	0,353	0,10	0,108
AS	0,09	0,125	0,17	0,005

tiriamųjų pasiekto tapatumo būseną išgyvenančių individų labai nedaug. Atsakymo į šį klausimą reikėtų ieškoti tiriant vyresnius jaunuolius. Pakankamai stiprus ryšys tarp tapatumo būsenų vertinimų ir SV (saviraiškos vertybės) skalės atskleidžia labai svarbią tapatumo raidai paauglio asmenybės nuostatą tyrinėti savo vidines galias.

Išvados

1. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad skiriasi paauglio asmenybės tapatumo raidos dinamika ideologijos (religiniai įsitikinimai, politinės pažiūros, profesinis kryptingumas, gyvenimo būdas) ir tarpasmeninių santykių (draugystė, partneriopaieškos, lyčių vaidmenys, laisvalaikio leidimas) srityse.

2. Tarp 16–17 m. paauglių tapatumo formavimasis ideologijos srityje iš esmės yra pradinėje difuzijos būsenoje.

3. Tapatumo formavimasis tarpasmeninių santykių srityje 16–17 m. paauglių grupėje,

palyginti su ideologijos sritimi, gerokai pažengęs. Nors pasiekto tapatumo būsenos nėra dažnos, tačiau dažna moratoriumo būseną, reiškianti, kad paaugliai šioje srityje išgyvena nerimastinę, kritinį periodą, kurio pagrindinis bruožas yra savo polinkių, gebėjimų bei aplinkos galimybių tyrinėjimas.

4. Išankstinio sprendimo būseną, kaip viena iš pradinių būsenų, 16–17 m. amžiaus grupėje labai reta. Tai rodo, kad šios amžiaus grupės paaugliai nesiorientuoja į tėvų ar kitų autoritetinių asmenų tikslus bei vertybes.

5. Nustatytas statistiškai patikimas teigiamas ryšys tarp brandžių tapatumo būsenų ir tokių saviraiškos asmenybės savybių, kaip orientacija į save, sugebėjimas priimti save, patvirtina E. Eriksono teorinį teiginį, jog tapatumo formavimasis susijęs su tokios asmenybės pamatinės struktūros, kaip *ego*, raida. Saviraiškos vertinimas taip pat yra būdingas brandesnes tapatumo būsenas išgyvenantiems paaugliams. Tai rodo, kad tapatumo raida susijusi su savo vidinių galių tyrinėjimu.

LITERATŪRA

1. Adams, G. R., Bennion, L., Huh, K., *Objective Measure of Ego Identity Status: A reference manual*, Department of Family Studies, University of Guelph, 1989.

2. Bosma, H. A., *Identity Development in Adolescents: Coping with Commitments*, Groningen, The Netherlands: University of Groningen Press, 1985.

3. Bosma, H. A., Identity in Adolescence: Managing Commitments, G. R. Adams, T. P. Gullotta, R. Montcmayor (Eds.), *Adolescent Identity Formation*, Beverly Hills, CA: Sage, 1992.

4. Coleman, J. C., *Relationships in Adolescence*, London: Routledge Kegan Paul, 1974.

5. Erikson, E. H., *Identity: Youth and Crisis*, New York: Norton, 1968.

6. Erikson, E. H., *The Life Cycle Completed: A review*, New York: Norton, 1982.

7. Marcia, J. E., Development and Validation of Ego Identity Status, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1966, vol. 3, p. 551–558.

8. Marcia, J. E., Ego Identity Status: Relationship to Change in Self-esteem, „General Maladjustment“, and Authoritarianism, *Journal of Personality*, 1967, vol. 35, p. 119–133.

9. Marcia, J. E., Identity in Adolescence, J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology*, New York: Wiley, 1980.

10. Marcia, J. E., The Ego Identity Status Approach to Ego Identity, J. E. Marcia, A. S. Waterman, D. R. Matteson, S. L. Archer, J. L. Orlofsky (Eds.), *Ego Identity: A Handbook for Psychosocial Research*, New York: Spring Verlag, 1993.

11. Matteson, D. R., *Adolescent Today: Sex Roles and the Search for Identity*, Homewood, IL: Dorsey, 1975.

12. Shostrom, E. L., *Manual for the Personal Orientation Inventory*, San Diego, 1966.

13. Simmons, D., Development of an Objective Measure of Identity Achievement Status, *Journal of Projective Techniques and Personality*, 1970, vol. 34, p. 241–244.

14. Waterman, A. S., Developmental Perspectives on Identity Formation: From Adolescence to Adulthood, J. E. Marcia, A. S. Waterman, D. R. Matteson, S. L. Archer, J. L. Orlofsky (Eds.), *Ego Identity: A Handbook for Psychosocial Research*, New York: Springer Verlag, 1993.

IDENTITY AND IDENTITY CRISIS IN ADOLESCENCE

Aldona Vaičiulienė

Summary

The purpose in a study of 263 secondary school students at age 16–17 was to assess the level of identity development in the middle adolescence. Methods used were an identity status questioning (EOMEIS-2) and Shostrom's Personal Orientation Inventory (POI). In comparison with ideological sphere, interpersonal sphere occurred as more achieved in identity development. The results show statis-

tically meaningful differences in identity development level between two spheres. Interpersonal sphere in a high degree is distinguished by adolescent crisis as period of explorations.

The correlation of identity achievement statuses with POI scales scores suggests that, identity achievement is related to the personal need to be inner-directed and self-actualizing.